

Adriana Kuligowska*

Przestępstwo zgwałcenia osoby najbliższej – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne**

1. WPROWADZENIE

Przestępstwo zgwałcenia jest czynem, który dotyka najdelikatniejszej sfery życia człowieka. Popęlnienie tego czynu powoduje, że ofiara doznaje znacznego uszczerbku na zdrowiu psychicznym. Powrót do normalnego funkcjonowania ofiary często wiąże się z długotrwałym leczeniem psychologicznym, często bywa nawet, że ofiary przestępstwa zgwałcenia nie znajdują sobie partnerów ze względu na obawę przed obcowaniem płciowym. Szczególnie okrutną formą zgwałcenia jest zgwałcenie osoby najbliższej, które jest penalizowane w art. 197 § 3 pkt 3 Kodeksu karnego¹. W przypadku tego rodzaju czynu zabronionego, ofiarę ze sprawcą przestępstwa łączy bliska rodzinna więź, co powoduje, że czyn ten staje się jeszcze bardziej kontrowersyjny i niemoralny.

W opracowaniu dokonano kolejno analizy ustawowych znamion tego typu czynu zabronionego, wskazując na jego cechy w typie kwalifikowanym. Szczególną uwagę poświęcono cechom odróżniającym zgwałcenie osoby najbliższej od innych rodzajów zgwałceń. Odrębną część analizy stanowią wyniki badań akt sądowych przeprowadzone w Sądzie Okręgowym (dalej SO) w Katowicach oraz w SO w Białymstoku. Ze względu na fakt, że badane jednostki są położone w innych częściach Polski, badania te wyrażają poniekąd specyfikę danego regionu oraz charakterystykę przestępczości w zakresie przestępstwa zgwałcenia osoby najbliższej.

2. ANALIZA USTAWOWYCH ZNAMION PRZESTĘPSTWA Z ART. 197 § 3 PKT 3 K.K.

2.1. Dobro chronione (przedmiot przestępstwa)

Przestępstwo zgwałcenia umieszczone jest w rozdziale XXV Kodeksu karnego, który nosi tytuł Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Umieszczenie przepisu wskazuje na rodzajowy przedmiot ochrony, którym jest wolność

* Mgr Adriana Kuligowska, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii, Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku; doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu w Białymstoku, Polska, ORCID: 0000-0003-3336-7020, e-mail: a.kuligowska@uwb.edu.pl

** Data zgłoszenia tekstu przez autorkę: 4.05.2020 r., data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 4.11.2020 r.

¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1444) – dalej k.k.

seksualna i obyczajność. Obyczajnym zachowaniem jest działanie lub zaniechanie zgodne z powszechnie przyjętymi normami moralnymi². Naruszenie norm powszechnie przyjętych, które zarazem jest spenalizowane w Kodeksie karnym jest przestępstwem przeciwko obyczajności. Indywidualnym dobrem chronionym w przypadku przestępstwa zgwałcenia jest samostanowienie i decyzyjność jednostki w kwestiach związanych z jej życiem seksualnym. Wolność seksualna rozumiana jest jako wolność w wyborze partnera, czasu, miejsca, a także formy współżycia seksualnego³. Przedmiotem czynności wykonawczej zgwałcenia kazirodczego zarówno w przypadku obcowania płciowego, jak i innej czynności seksualnej jest wstępny, zstępny, przysposobiony, przysposabiający, brat lub siostra.

2.2. Podmiot przestępstwa

Przestępstwo zgwałcenia ma charakter powszechny, co oznacza, że może je popełnić każda osoba, która może ponosić odpowiedzialność karną na gruncie Kodeksu karnego. Nie istnieje żadne ograniczenie kręgu sprawców do osób konkretnej płci, orientacji czy stosunku do ofiary⁴. Wynika z tego, że sprawcą może być każdy – zarówno mężczyzna, jak i kobieta. W przypadku zgwałcenia osoby najbliższej sytuacja przedstawia się odmiennie, gdyż zgwałcenie tego rodzaju jest przestępstwem indywidualnym, co jest wynikiem zawężenia przedmiotu czynności wykonawczej do określonego kręgu osób pozostających ze sprawcą w określonej relacji.

2.3. Strona przedmiotowa

Przestępstwo zgwałcenia ma charakter złożony, co oznacza, że niezbędne są pewne elementy, aby stwierdzić, iż do zgwałcenia doszło. Niezbędne do popełnienia przestępstwa zgwałcenia jest doprowadzenie ofiary poprzez przemoc, groźbę bezprawną lub podstęp do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej. Termin „obcowanie płciowe” nie oznacza jednak tylko zwyczajnego spółkowania płciowego, może to być także stosunek przedsiorkowy, a także wszelkie inne formy mogące być uznane za swego rodzaju surogat stosunku płciowego – z pominięciem organów płciowych – np. *inter femora* lub *in axilla*, nawet jeżeli nie dochodzi do ejakulacji⁵. Pojęcie obcowania płciowego dotyczy także stosunków homoseksualnych oraz takich, które są odbywane z małymi dziećmi, niemającymi jeszcze w pełni wykształconych narządów płciowych.

Inne czynności seksualne to czynności wykraczające poza czynności seksualne, objęte pojęciem obcowania płciowego. Inną czynnością seksualną jest takie zachowanie, które nie mieści się w pojęciu „obcowanie płciowe”, a związane jest z życiem seksualnym człowieka, polegające na kontakcie cielesnym sprawcy z pokrzywdzonym lub przynajmniej na cielesnym i mającym charakter seksualny zaangażowaniu ofiary, co obejmuje te sytuacje, w których sprawca, zmierzając do pobudzenia lub

² W. Doroszewski [red.] *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa 1996–1997.

³ J. Warylewski, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2019, s. 1279.

⁴ M. Mozgawa, *Kodeks karny. Komentarz*, Lublin 2015, s. 539.

⁵ R.A. Stefański, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1280.

zaspokojenia swojego popędu nie tylko dotyka narządów płciowych pokrzywdzonego, lecz podejmuje również inne czynności w zetknięciu z jego ciałem⁶.

Należy także wyjaśnić pojęcie przemocy, groźby bezprawnej oraz podstępu. Poprzez przemoc rozumie się zachowanie sprawcy polegające na oddziaływaniu środkami fizycznymi mającymi na celu zwyciężenie oporu ofiary bądź uniemożliwienie stawiania przez ofiarę jakiegokolwiek oporu. Wypada w tym miejscu wyjaśnić pojęcie oporu, który jest rozumiany jako wyraz braku zgody osoby pokrzywdzonej na doprowadzenie jej do czynności seksualnej. Opór to nie tylko przeciwstawienie się sprawcy w sensie fizycznym, ale przede wszystkim manifestowanie braku zgody na czyn sprawcy. Warto zwrócić uwagę na okoliczność, w której pokrzywdzony nie ma już siły manifestować swojego oporu bądź też ze strachu przed większą agresją sprawcy ofiara rezygnuje ze stawiania oporu. Wówczas także dochodzi do zgwałcenia i sprawca w pełni odpowiada za swój czyn⁷.

Przemoc może mieć postać zarówno *vis compulsiva*, jak i *vis absoluta*. W pierwszym przypadku rozumie się przez to wywieranie wpływu przez wyrządzoną aktualnie dolegliwość na postępowanie pokrzywdzonego. Drugi przypadek rozumiany jest szeroko zarówno jako mechaniczne przeszkadzanie pokrzywdzonemu we władaniu mięśniami, jak i powodowanie takich zmian w środowisku pokrzywdzonego, które uniemożliwiają mu realizację decyzji⁸.

Groźbą bezprawną jest groźba wskazana w art. 190 k.k., zgodnie z którą, kto grozi innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona, to podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Groźba może przybrać postać szantażu, czyli zapowiedzi ogłoszenia wiadomości upokarzających pokrzywdzonego lub jego osoby najbliższe albo zapowiedź spowodowania wszczęcia postępowania karnego lub może ona polegać na zagrożeniu popełnieniem przestępstwa.

Podstępem jest podjęcie przez sprawcę takich zachowań, które polegają na wprowadzeniu ofiary w błąd. Sprawca stosuje podstęp, aby doprowadzić pokrzywdzonego do wyrażenia zgody, której w innych okolicznościach by nie wyraził. Takie zachowanie może mieć również na celu uniemożliwienie pokrzywdzonemu wyrażenie braku takiej zgody. Podstęp powoduje, że ofiara nie ma pełnej świadomości co do zaistniałych okoliczności. Ponadto stosowanie podstępu prowadzi do wyłączenia lub w znacznym stopniu ograniczenia woli pokrzywdzonego w przeciwstawieniu się zamierzonemu doprowadzeniu jej do czynności opisanych w art. 197 k.k.⁹ Niezbędnym elementem jest tu błędne przekonanie ofiary, które może być skutkiem działań, ale także zaniechań sprawcy w sytuacji, w której wykorzystuje on błędne przekonanie ofiary. Istotne jest, aby błąd był podstępnie wywołany przez sprawcę i musi on być tego rodzaju, że w innych okolicznościach ofiara niepozostająca w błędzie, nie poddałaby się czynności opisanej w art. 197 k.k.

⁶ Wyrok Sądu Najwyższego (dalej SN) z 21.05.2008 r., V KK 139/08, OSNwSK 2008/1, poz. 1133, Legalis nr 108160.

⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego (dalej SA) w Krakowie z 15.02.1996 r., II AKa 2/96, „Prokuratura i Prawo” 1996/10, poz. 10.

⁸ Wyrok SN z 26.11.2006 r., V KK 204/09, OSNwSK 2009/1, poz. 2416, Legalis nr 304122.

⁹ Wyrok SN z 27.05.1985 r., II KR 86/85, OSNPG 1986/11, poz. 152, Legalis nr 24791.

2.4. Strona podmiotowa

Stronę podmiotową przestępstwa zgwałcenia zarówno w typie podstawowym, jak i w typach kwalifikowanych charakteryzuje umyślność. Powszechnie przyjmuje się w doktrynie, że zgwałcenie może być popełnione wyłącznie w zamiarze bezpośrednim, przede wszystkim ze względu na charakter znamion, które opisują sposób działania sprawcy, które zdaniem większości karnistów wskazują na jego celowe nastawienie w kierunku doprowadzenia ofiary do niedobrowolnego aktu seksualnego¹⁰. Niektórzy jednak dopuszczają możliwość popełnienia tego czynu z zamiarem ewentualnym przyjmując koncepcje tzw. oporu pozornego.

2.5. Konsekwencje prawnokarne

Zarówno typy podstawowe z art. 197 § 1 k.k., które zagrożone są karą pozbawienia wolności od 2 do 12 lat, jak i jego odmiana z art. 197 § 2 k.k. – zagrożona karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 są występkami. Czyny z art. 197 § 3 k.k. zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat oraz z art. 197 § 4 k.k. – zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat stanowią zbrodnie. Wszystkie odmiany i typy zgwałcenia są przestępstwami ściganymi z urzędu. Można zauważyć, że zaostrzona sankcja różni typ kwalifikowany z art. 197 § 3 pkt 3 k.k. od przestępstwa zgwałcenia w typie podstawowym. Niemniej jest to uzasadnione tym, że takie zachowanie wobec osoby najbliższej jest szczególnie naganne, i w związku z tym surowsze zagrożenie karą jest uzasadnione. Trafnie wskazano w literaturze, że zgwałcenie wypełnia znamiona zgwałcenia kazirodczego również wówczas, gdy przynajmniej jeden ze sprawców jest osobą najbliższą względem pokrzywdzonego.

3. TYPY KWALIFIKOWANE PRZESTĘPSTWA ZGWAŁCENIA

3.1. Powstanie typu kwalifikowanego przestępstwa

Typ kwalifikowany przestępstwa zawiera okoliczności modyfikujące, które powodują, że czyn zabroniony w nim wskazany zagrożony jest surowszą sankcją karną. Pomiędzy typem podstawowym a kwalifikowanym zachodzi relacja dająca się wyrazić w łacińskiej paremii *lex specialis derogat legi generali*.

Tworząc typ kwalifikowany ustawodawca posługuje się czterema podstawowymi sposobami konstruowania typów kwalifikowanych:

- 1) poprzez określenie zamiaru kierunkowego;
- 2) poprzez dodatkową typizację wyrządzenia generalnie większej niż w typie podstawowym szkody albo zamachu na przedmiot czynu (mienie) generalnie podwyższonej wartości;
- 3) poprzez typizację szczególną następstw popełnienia czynu zabronionego w typie podstawowym;

¹⁰ M. Filar, *Przestępstwa przeciwko woli seksualnej* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2010, s. 819.

- 4) poprzez przywołanie zmodyfikowanej obciążającej cechy szczególnej danego typu czynu zabronionego¹¹.

W polskim prawie karnym występuje także *dolus directus coloratus*, czyli przestępstwo kwalifikowane przez następstwo. Jest to sytuacja, w której ustawodawca przewiduje surowszą odpowiedzialność karną za wskazane w odrębnym przepisie następstwo, wynikające z zachowania opisanego w typie podstawowym¹².

3.2. Zgwałcenie zbiorowe

Wskazany czyn stypizowany jest w art. 197 § 3 pkt 1 k.k. Polega on na tym, że sprawca dokonuje zgwałcenia wspólnie z inną osobą. Realizacja znamion typu czynu kwalifikowanego zgwałcenia następuje w jednej z form zjawiskowych wypełnienia przestępstwa, którą jest współsprawstwo. Szczególnie wysoka szkodliwość społeczna tego czynu wynika z tego, że zgwałcenie popełnione przez dwie osoby wiąże się z jeszcze większą szkodą dla zdrowia psychicznego ofiary, ponadto podczas czynności sprawczej ofiara przestępstwa ma mniejsze szanse na obronę przed sprawcami. Nie jest konieczne, aby obaj sprawcy dopuścili się względem ofiary czynności o charakterze seksualnym, wystarczy – aby jeden ze sprawców zastosował przemoc, groźbę bezprawną lub podstęp, drugi zaś dokonał czynności seksualnej¹³. Problematyczne w ocenie zgwałcenia zbiorowego jest pomocnictwo. Polega ono bowiem na ułatwianiu popełnienia przestępstwa, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji. Istotna jest ocena roli w realizacji ustawowych znamion czynu zabronionego – jeśli jest ona znaczna, wówczas mamy do czynienia ze współsprawcą¹⁴. Stwierdzając, że osoba ma związek z czynem przestępczym musimy wykazać, iż związek czy zaangażowanie się tej osoby było na tyle silne, że możemy przyjąć konstrukcję współsprawstwa.

Osoba uznana za współsprawcę nie tylko ma aktywnie uczestniczyć w realizacji znamion czynu zabronionego, ale także jej związek psychiczny z czynem jest na tyle silny, aby określić ją mianem współsprawcy. Niniejszy typ kwalifikowany powstaje przez dodatkową typizację wyrządzenia generalnie większej niż w typie podstawowym szkody.

3.3. Zgwałcenie pedofilskie

Zgwałcenie pedofilskie to czyn wobec małoletniego poniżej 15. roku życia. Ochrona małoletnich w wieku poniżej 15 lat jest uzasadniona przede wszystkim tym, że są to osoby jeszcze w trakcie rozwoju fizycznego, psychicznego i moralnego. Jest to okres w życiu człowieka, kiedy niezbędne do właściwego rozwoju są dobre wzorce. Dewianty zachowania względem takich małoletnich rzutują na ich przyszłość. Ponadto są to osoby, które jeszcze nie są w stanie same obronić, dlatego też zasadne jest wprowadzenie przez ustawodawcę zaostrzonej odpowiedzialności

¹¹ M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Warszawa 2018, s. 165.

¹² R. Hałas, *Struktura przestępstwa* [w:] *Prawo karne*, red. A. Grześkowiak, Warszawa 2017, s. 119.

¹³ Wyrok z SN z 11.02.1971 r., I KR 220/70, OSNKW 1971/7–8, poz. 112.

¹⁴ A. Wąsek, *Współsprawstwo w polskim prawie karnym*, Warszawa 1977, s. 116.

wobec sprawcy zgwałcenia pedofilskiego. Wskazany typ kwalifikowany przestępstwa zgwałcenia powstaje poprzez dodatkową typizację wyrządzenia generalnie większej niż w typie podstawowym szkody. W tym przypadku generalnie większą szkodą niż w typie podstawowym jest wyrządzenie jej na rzecz małoletniego, który podlega szczególnej ochronie prawnej.

3.4. Zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem

Okrucieństwo jest znamieniem ocennym, które podlega stopniowaniu¹⁵. Postępowanie w sposób okrutny charakteryzuje się bezwzględnością, często kojarzy się z aktami przemocy. Działanie w sposób okrutny względem ofiary, to nie tylko wzbudzanie w niej uzasadnionej obawy o swoje bezpieczeństwo, życie czy zdrowie, ale także wszelkie czynności mające na celu upokorzenie czy poniżenie danej osoby. Działanie w sposób szczególnie okrutny przez sprawcę, który chce doprowadzić inną osobę do poddania się czynowi nierządnemu wyraża się nie tylko w fizycznym, ale także w psychicznym oddziaływaniu na tę osobę¹⁶. Próba zdefiniowania pojęcia „szczególne okrucieństwo” zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie spowodowała, że można wyróżnić pewne cechy zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem. Przede wszystkim zgwałcenie wywołuje skutki zarówno w sferze zdrowia fizycznego, jak i psychicznego ofiary.

Oceniając stan faktyczny, należy zwrócić uwagę na to, czy została zachowana proporcja między zastosowaniem przemocy przez sprawcę a oporem stawianym przez ofiarę. Kolejną cechą charakterystyczną jest zachowanie sprawcy, który działa nie tylko w celu doprowadzenia do obcowania płciowego, ale ma także inny cel, który ma sprawić ofierze ból fizyczny bądź psychiczny.

Istotne jest także uznanie, że fundamentalne znaczenie ma sposób i rodzaj zachowania sprawcy oraz zwrócenie uwagi na szczególne właściwości ofiary¹⁷. Niemniej jednak oceniając, czy doszło do zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem trzeba kierować się ostrożnością w ocenie stanu faktycznego. Określając szczególne okrucieństwo nie stosuje się wykładni rozszerzającej, w związku z czym nie należy traktować pojęcia „szczególne okrucieństwo” w sposób ponad miarę szeroki.

4. BADANIA WŁASNE

4.1. Metodyka badań

Materiał badawczy stanowiły akta spraw sądowych z lat 2013–2018 zakończonych prawomocnym wyrokiem, w których wobec sprawcy został wydany wyrok na podstawie art. 197 § 3 pkt 3 k.k. Badania zostały przeprowadzone w SO w Katowicach oraz w SO w Białymstoku. Dobór regionów badawczych miał na celu zbadanie, czy w tak odmiennych zarówno pod kątem urbanizacyjnym, przemysłowym, ale także społecznym regionach przestępczość zgwałcenia osoby najbliższej

¹⁵ R.A. Stefański, *Kodeks...*, s. 1283.

¹⁶ Wyrok SN z 13.04.1978 r., II KR 52/78, OSNKW 1978/12, poz. 145.

¹⁷ M. Leonieni, J. Leszczyński, *Szczególne okrucieństwo jako znamię przestępstwa zgwałcenia*, „Palestra” 1974/4, s. 2–45.

przedstawia się w sposób podobny, czy też odmienny. Przedmiotem zainteresowania były okoliczności sprawy, właściwości i cechy sprawcy, właściwości ofiary, sposób postępowania organów wymiaru sprawiedliwości, a przede wszystkim zapadłe w sprawach orzeczenia sądowe.

Analiza ma charakter jakościowy, gdyż materiałów dotyczących wskazanego czynu było niewiele. Wynika to z okoliczności, że często w toku postępowania dochodzi do zmiany kwalifikacji prawnej czynu, co zostało potwierdzone przez przeprowadzone badania. Dodatkowo, zgwałcenie osoby najbliższej jest czynem dotykającym bardzo osobistych, rodzinnych sfer życia człowieka, dlatego też należy liczyć się z występowaniem ciemnej liczby przestępstw w tym zakresie. Ze względu na obszerność poszczególnych spraw sądowych, podstawowym narzędziem do przeprowadzenia badań był opracowany przez autorkę kwestionariusz badań aktowych.

4.2. Charakterystyka badanej próby

Analizowany materiał badawczy stanowiły akta spraw sądowych w łącznej liczbie 15, z czego sprawy z Sądu Okręgowego w Katowicach zajmowały pięć badanych akt, zaś sprawy rozstrzygnięte przed Sądem Okręgowym w Białymstoku stanowiły również pięć badanych akt. Ponadto w pięciu przypadkach spraw już na początku postępowania sądowego, organ prowadzący niniejsze postępowanie zmienił kwalifikację czynu z przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. oraz art. 207 § 3 k.k. w zw. z art. 197 § 3 pkt 3 k.k. na kwalifikację wyłącznie z art. 207 § 1 k.k. lub 207 § 3 k.k. Wynika to z faktu, że często organy postępowania przygotowawczego wstępnie po przeanalizowaniu sytuacji rodzinnej ofiary przestępstwa znęcania się, kwalifikują czynności sprawcy w sposób rozszerzający o przestępstwo zgwałcenia osoby najbliższej. Jednakże po szczegółowym zbadaniu sprawy przez sąd, w każdym z przypadków następowała zmiana kwalifikacji prawnej. Ze względu na zaistniałą okoliczność wyniki badań obejmują wyłącznie sprawy, w których rzeczywiście doszło do przestępstwa zgwałcenia osoby najbliższej.

4.3. Uzyskane wyniki

Otrzymany materiał badawczy pozwolił scharakteryzować zarówno sprawcę, jak i ofiarę przestępstwa zgwałcenia osoby najbliższej, jak i okoliczności zdarzenia (m.in. czas, miejsce czy sposób działania sprawcy). Ponadto przeprowadzone badania wskazały sposób działania organów postępowania przygotowawczego, a także postępowania sądowego. W przedmiocie zainteresowania mieściły się też orzeczenia końcowe prawomocnie zakończonych spraw.

4.4. Wnioski z badań

4.4.1. Sprawca

Każdy ze sprawców był mężczyzną. Ogólna charakterystyka sprawców wskazuje, że są to głównie mężczyźni w wieku od 35 do 45 lat, stanowią oni bowiem 40% ogółu sprawców w badanej populacji. Najmłodszy ze sprawców miał 17 lat, kiedy

po raz pierwszy dopuścił się zgwałcenia wobec osoby najbliższej. Jednakże ze względu na to, że przez wiele lat sprawca dopuszczał się tego czynu zabronionego, a ofiara dopiero po upływie kilku lat ujawniła, iż była ofiarą przestępstwa zgwałcenia sprawca stanął przed sądem w wieku 20 lat. Najstarszy ze sprawców w chwili popełnienia czynu miał 68 lat.

Tabela 1 Wiek sprawców w chwili popełnienia czynu	
	Liczby bezwzględne
poniżej lat 17	0
17–21 lat	2
21–34 lat	0
35–45 lat	4
45–55 lat	0
55–65 lat	3
powyżej 65 lat	1
Suma	10

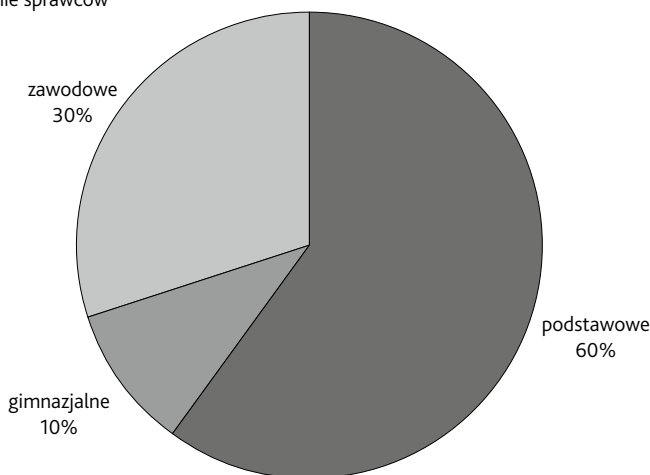
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

Większość sprawców była stanu wolnego lub faktycznie nie pozostawała w związku (odpowiednio: kawaler – 4, rozwiedzeni – 2, wdowiec – 2). Natomiast osoby pozostające w związku małżeńskim stanowiły 20% sprawców. Wszyscy sprawcy byli obywatelami polskimi.

Wykształcenie sprawców przedstawia się w sposób następujący: 60% z nich posiada wykształcenie podstawowe, jeden ze sprawców posiada wykształcenie gimnazjalne, pozostali ukończyli szkołę zawodową i stanowią oni 30% ogółu sprawców.

Wykres 1

Wykształcenie sprawców

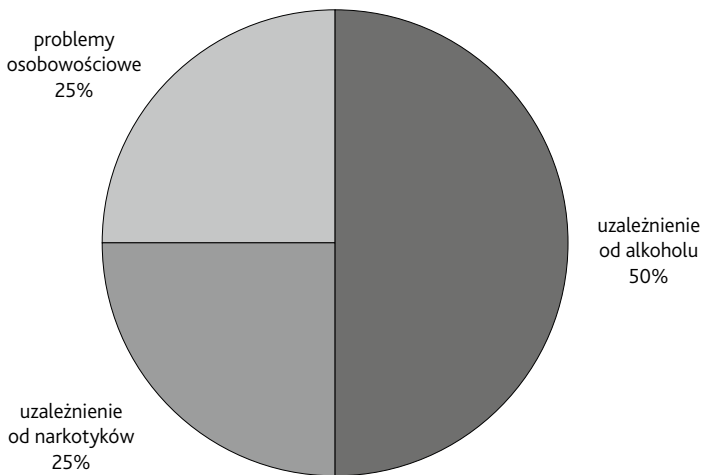
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

Wszyscy sprawcy są osobami bez zatrudnienia (emeryt/rencista – 4, osoby zarejestrowane jako bezrobotni – 3, pozostałe osoby – 3). Poprzednia karalność sprawców wynosi 40%, pozostali stanowiący 60% ogółu do czasu popełnienia czynu nie byli osobami uprzednio karanymi. Jeden ze sprawców był karany za czyn z art. 207 § 1 k.k., czyli za przestępstwo znęcania się. Kolejny był wielokrotnie karany za czyny z art. 158 § 1 k.k. (bójka i pobicie), art. 190 § 1 k.k. (groźba karalna), art. 288 § 1 k.k. (uszkodzenie lub niszczenie rzeczy) oraz art. 291 § 1 k.k. (paserstwo). Jeden z karanych sprawców był skazany za czyn z art. 209 § 1 k.k. (uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego). Jednakże najbogatszą przeszłość karną miał sprawca, który był karany za czyny z art. 190 § 1 k.k. (groźba karalna), art. 217 § 1 k.k. (naruszenie nietykalności cielesnej), art. 236 § 1 k.k. (zatajenie dowodów niewinności), art. 280 § 1 k.k. (rozbój), art. 281 § 1 k.k. (kradzież rozbójnicza) oraz za czyn z art. 289 § 1 k.k. (zabór pojazdu w celu krótkotrwałego użycia).

Ponadto ciekawą kwestią jest to, że 40 % sprawców to osoby wcześniej leczone psychiatrycznie z powodu zaburzeń różnego rodzaju, m.in. uzależnienia od alkoholu czy od narkotyków. Warto wskazać, że u żadnego ze sprawców przed dokonaniem czynu z art. 197 § 3 pkt 3 k.k. nie stwierdzono zaburzeń seksualnych.

Wykres 2

Zaburzenia psychiczne sprawców

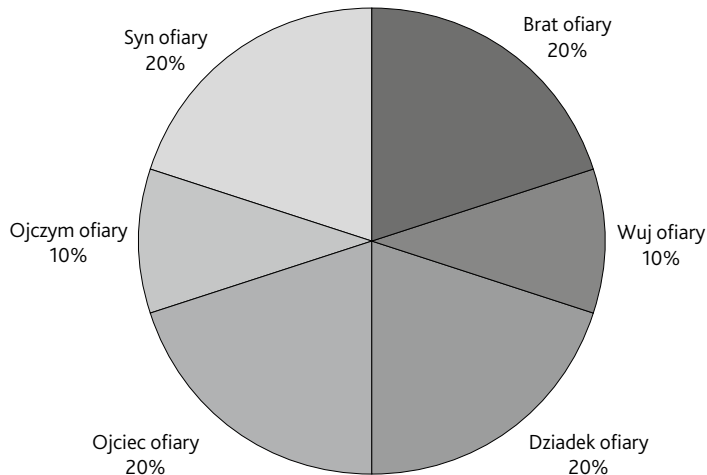
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

Ze względu na specyfikę zgwałcenia osoby najbliższej ofiarę i sprawcę każdorazowo łączyła pewna więź rodzinna. W jednej ze spraw występowało dwóch sprawców – brat ofiary i jej wujek, którzy dopuścili się zgwałcenia, jednakże nie działali oni wspólnie i w porozumieniu. Postępowania karne zostały połączone, gdyż w trakcie przesłuchania ofiara zeznała, że była także zgwałcona przez wujka. W 20% spraw sprawcą zgwałcenia był brat ofiary. Kolejne 20% to sytuacje, w których dorosły syn dopuścił się przestępstwa względem matki, która była już w podeszłym wieku. Następane 20% spraw charakteryzowało się tym, że sprawcą przestępstwa był ojciec

ofiary. Dziadek ofiary był sprawcą przestępstwa w 20% sprawach. Tylko w jednej sprawie sprawcą przestępstwa był partner matki ofiary.

Wykres 3

Sprawcy przestępstwa – rodzaj pokrewieństwa z ofiarą

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

4.4.2. Informacje dotyczące czynu

W 40% przypadkach do zgwałcenia każdorazowo, nawet w przypadku czynu ciągłego, dochodziło w porze nocnej. Pozostałe przypadki to zgwałcenia do których doszło w ciągu dnia. Ponadto w 40% spraw sprawcy dopuścił się czynu ciągłego, gdyż w określonym okresie podejmowali dwa lub więcej zachowań w wykonaniu z góry powziętego zamiaru. Dlatego też w większości przypadków w jakich był dokonywany czyn ciągły bardzo trudne są do określenia ramy czasowe.

W 80% spraw miejscem zdarzenia był dom rodzinny ofiary albo jego najbliższe otoczenie, zaś w przypadku 20% spraw był to dom sprawcy, który mimo powiązania rodzinnego z ofiarą stale z nią nie zamieszkiwał. W przypadku 70% spraw były to zazwyczaj pokoje dzieńne lub sypialnie znajdujące się w domach ofiar. W 10% spraw sprawca wykorzystywał pomieszczenia piwniczne bądź strych znajdujący się w domu. W pozostałych 20% spraw do zgwałcenia dochodziło na obszarze nieruchomości, na której znajdował się dom ofiary/sprawcy, dokładnie w pomieszczeniach gospodarczych, i co było charakterystyczne sprawca zwabiał ofiarę do tych pomieszczeń pod pozorem wspólnej pracy związanej z gospodarstwem domowym.

W każdym z badanych przypadków sprawca wykorzystywał przemoc, groźbę bezprawną lub szantaż, aby doprowadzić ofiarę do poddania się czynności seksualnej. W odniesieniu do okoliczności modalnych czynu stwierdzono, że tylko w 30% spraw w tle pozostawał alkohol, w dwóch przypadkach sprawca sam był pod wpływem alkoholu. W jednej ze spraw, będąc pod wpływem alkoholu oraz środków odurzających, sprawca dopuścił się czynu zabronionego. W kolejnej sprawie

sprawca po libacji alkoholowej wykorzystując fakt, że partnerka-matka ofiary śpi, dopuścił się czynności seksualnej względem małoletniej. Ostatni przypadek związany z alkoholem dotyczył jednej sprawy, gdzie dziadek upoił swoją wnuczkę alkoholem, a następnie dopuścił się względem niej czynu z art. 197 § 3 pkt 3 k.k.

4.4.3. Informacje dotyczące ofiary

Wszystkie ofiary były kobietami, ich wiek był zróżnicowany, jednakże w dominującej mierze były to dziewczęta, które nie ukończyły 18 lat. Ze względu na wystąpienie w kilku sprawach czynu ciągłego, ofiary były w innym wieku w chwili pierwszej czynności seksualnej podjętej względem nich, a w innej grupie wiekowej w chwili zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Dla porządku w analizie wieku ofiary przyjęty jest wiek z chwili pierwszego aktu seksualnego względem ofiary przestępstwa. W jednej ze spraw występowały dwie ofiary działania jednego sprawcy – były to jego siostry. Dość niespotykaną okolicznością było to, że w dwóch przypadkach ofiarą przestępstwa była matka sprawcy – były to kobiety w wieku 62 i 65 lat.

Tabela 2 Wiek ofiary przestępstwa w chwili popełnienia czynu	
	Liczby bezwzględne
poniżej 8 lat	1
8–10 lat	2
11–12 lat	1
13–14 lat	3
15–16 lat	0
17–20 lat	1
21–30 lat	0
31–50 lat	1
50–60 lat	0
powyżej 60	2
Suma	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

W 60% spraw rodzina w której wychowywała się ofiara, a której częścią był sprawca należała do rodzin z problemami. Były to problemy alkoholowe, przemoc domowa, problemy bytowe. Pozostałe rodziny funkcjonowały w sposób właściwy. Każdorazowo były to środowiska o niskiej stopie bytowej, często występował w nich jeden żywiciel rodziny – ojciec (40%), 30% z tych rodzin stanowiły rodziny żyjące z zasiłku rodzinnego, w 10% rodzin osobą utrzymującą rodzinę była pracująca matka, a w pozostałych 20% przypadków jedynym żywicielem rodziny była osoba na emeryturze – w każdym ze wskazanych wypadków była to kobieta, będąca ofiarą własnego syna.

Większość ofiar przestępstwa z badanych spraw były zdrowe psychicznie i do czasu zdarzenia nieleczone psychiatrycznie. Jednakże w przypadku 30% ofiar

były to osoby leczone psychiatrycznie, dodatkowo każda z nich miała za sobą co najmniej jedną próbę samobójczą.

W 80% spraw ofiary zachowywały się wobec sprawcy w sposób bierny, co wynika w przypadku osób małoletnich z ich wieku, nieporównywalnej siły jaką sprawca miał względem ofiary oraz częstej zależności psychicznej ofiary od sprawcy, wynikającej z relacji rodzinnej między tymi osobami. Tylko w 20% spraw ofiara stawiała rzeczywisty opór sprawcy. Opór został postawiony przez 65-letnią matkę jednego ze sprawców, która w odpowiedzi na zachowanie syna od razu wezwała na pomoc męża, po czym obydwójce wezwali policję. Opór był także stawiany przez 32-letnią córkę sprawcy, która bezpośrednio na próby ojca albo stosowany przez niego szantaż odpowiadała agresją, a także siłą.

4.4.4. Przebieg postępowania przygotowawczego

Tylko w 20% spraw osobą zawiadamiającą organy ścigania o popełnieniu przestępstwa była ofiara, dotyczyło to sprawy, w której ojciec próbował dokonać czynu seksualnego względem 32-letniej córki oraz sprawy, w której dorosły syn dokonał czynności seksualnej względem 62-letniej matki. W pozostałych przypadkach, stanowiących 40% ogółu, podmiotem zawiadamiającym policję o popełnieniu przestępstwa były instytucje opieki nad nieletnimi. Były to takie instytucje jak: pogotowie opiekuńcze (dotyczy 2 spraw), szpital psychiatryczny (dotyczy 1 sprawy) oraz młodzieżowy ośrodek wychowawczy. Pozostałe 40% stanowią sprawy, w których osobą zawiadamiającą był prawny opiekun ofiary, czyli jeden z rodziców, z tym że w jednej ze spraw opiekunem prawnym ofiary była ciotka.

W przypadku przestępstwa zgwałcenia bardzo istotne znaczenie ma czas, po jakim zostaje owo przestępstwo zgłoszone odpowiednim służbom. Wpływa to bowiem na jakość i ilość dowodów. W przypadku przestępstwa zgwałcenia istotnym dowodem są ślady biologiczne, gdyż to one często pozwalają nam stwierdzić, czy doszło do przestępstwa czy też nie. Istotny jest także dowód z oględzin ciała zarówno sprawcy, jak i ofiary, gdyż wskazuje on nam zasadność zeznań ofiary i jest to materiał zazwyczaj obciążający sprawcę. Im szybciej zostanie zgłoszone przestępstwo, tym większą jakość mają zeznania ofiary, gdyż wraz z biegiem czasu zdolność odtworzenia wydarzeń jest coraz mniejsza.

Ze względu na okoliczność, że w kilku sprawach mamy do czynienia z czynem ciągłym, do oceny daty zgłoszenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa uwzględniany będzie też okres od ostatniej czynności seksualnej dokonanej przez sprawcę. W 30% spraw zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa wpłynęło dzień od czynności sprawczej. Następne 20% spraw to sytuacje, w których zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa wpłynęło do odpowiednich służb w terminie do 1 miesiąca od dnia popełnienia przestępstwa. W przypadku 10% spraw wskazane zawiadomienie wpłynęło w terminie przekraczającym 1 miesiąc. Kolejne 30% spraw to sytuacje, w których zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa wpłynęło w okresie do jednego roku od dnia, w którym sprawca dopuścił się względem ofiary czynu z art. 197 § 3 pkt 3 k.k. Pozostałe sprawy, stanowiące 10% przypadków, to sprawy charakteryzujące się bardzo długim czasem zgłoszenia przestępstwa od momentu jego popełnienia, przekraczającym 1 rok.

Tabela 3 Czas wpłynięcia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa	
zaraz po zdarzeniu (24 h)	3
poniżej miesiąca	2
powyżej miesiąca	1
do roku	3
powyżej roku	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

W każdej ze spraw postępowanie przygotowawcze prowadziła prokuratura rejonowa, do której wpłynęło zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. W 70% spraw wobec sprawców zastosowany był środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania. W pozostałych 30% spraw został zastosowany dozór policji, w tym w jednej ze wskazanych spraw dodatkowo wobec wówczas podejrzanego został zastosowany nakaz opuszczenia lokalu oraz zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego, a także kontaktowania się z nim.

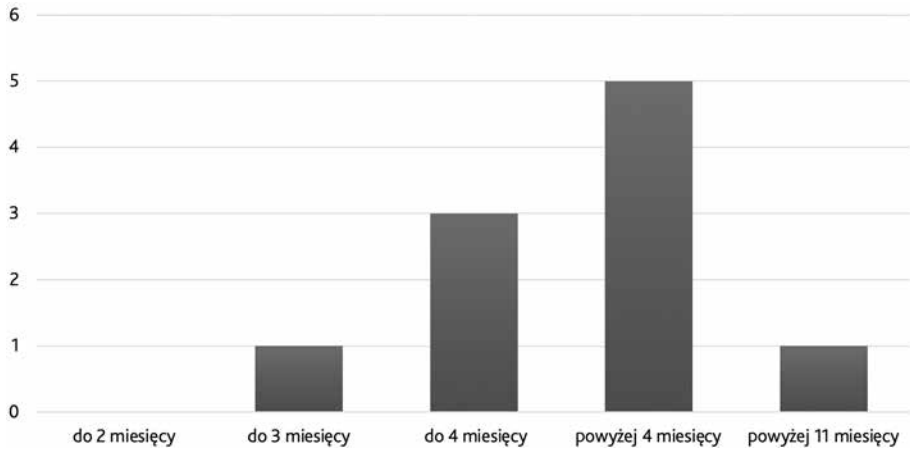
W żadnej ze spraw na etapie postępowania przygotowawczego sprawca nie poddał się dobrowolnie karze i tylko w jednej ze spraw wówczas podejrzany odmówił składania wyjaśnień, a była to sprawa, w której syn usiłował zgwałcić 65-letnią matkę.

Tylko w jednej ze spraw ślady biologiczne bezpośrednio wskazywały na to, że doszło do zgwałcenia i w pełni odzwierciedlały one zeznania pokrzywdzonej. W pozostałych sprawach odległość czasu od ostatniego zdarzenia była zbyt długa, aby ślady biologiczne były w pełni zachowane. Jedynym badaniem fizycznym, które wskazywało, że do czynu doszło, było badanie błony dziewiczej u pokrzywdzonych. Takie badanie miało miejsce na etapie postępowania przygotowawczego w 40% spraw. We wszystkich sprawach na etapie postępowania przygotowawczego zarówno podejrzany, jak i pokrzywdzona byli badani przez biegłego psychologa. W przypadku sprawców tylko u 20% z nich biegły stwierdził zaburzenia na tle seksualnym. W przypadku wszystkich pokrzywdzonych biegły stwierdził, że zeznają one zgodnie z prawdą, bez skłonności do zatajania bądź zmiany przebiegu wydarzeń.

We wszystkich sprawach postępowanie przygotowawcze zakończyło się sporządzeniem i wniesieniem aktu oskarżenia. Ze względu na tę datę można określić czas trwania postępowania przygotowawczego. Najkrótsze z nich trwało 2 miesiące i 21 dni, najdłuższe – 11 miesięcy i 27 dni. Pozostałe postępowania trwały przeciętnie od 3 miesięcy do blisko 5 miesięcy. Bardzo charakterystyczne było to, że w wielu postępowaniach w akcie oskarżenia sprawcy stawiano także zarzut znęcania się. Ponadto w dwóch sprawach przypadek, w którym brat zgwałcił swoje dwie młodsze siostry oraz w sprawie, w której partner matki dziecka zgwałcił jej córkę w jej obecności, wykorzystując fakt, że znajdowała się ona w stanie nietrzeźwości, organy państwowe wytoczyły wobec opiekunów prawnych dzieci postępowania sądowe mające na celu pozbawienie ich władzy rodzicielskiej za niewłaściwe wykonywanie władzy rodzicielskiej.

Wykres 4

Czas trwania postępowania przygotowawczego

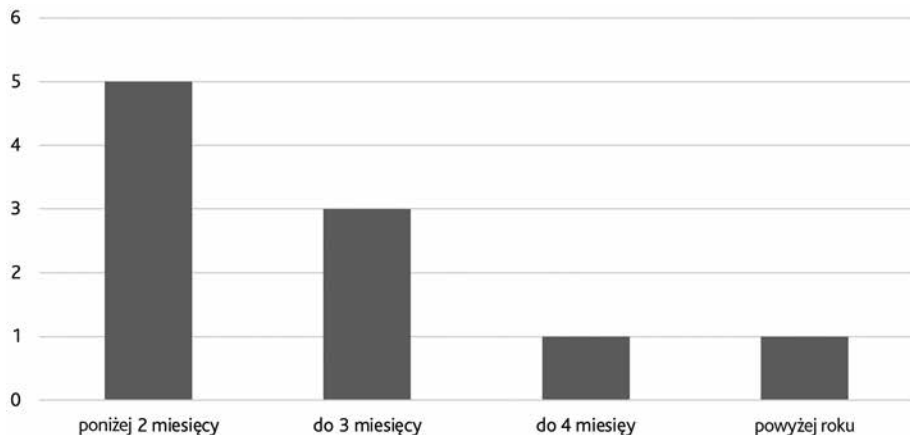
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

4.4.5. Przebieg postępowania sądowego

Termin, jaki upłynął od dnia wniesienia aktu oskarżenia do dnia pierwszej rozprawy mieścił się w granicach od 1 miesiąca do 1 roku. Najkrótszy ze wskazanych terminów był taki sam w trzech sprawach i wynosił 1 miesiąc i 11 dni, a najdłuższy czas, jaki upłynął od wskazanych dat wynosił 1 rok i dwa miesiące oraz 11 dni. Tak długi termin oczekiwania na posiedzenie we wskazanej sprawie wynikał z faktu, że była to sprawa o bardzo obszernym materiale i kilkutomowych aktach postępowania przygotowawczego oraz charakteryzująca się sporą zawilnością, i brakiem jednoznacznych dowodów, które sąd musiał uzupełnić.

Wykres 5

Okres jaki upłynął od dnia wniesienia aktu oskarżenia do dnia pierwszej rozprawy

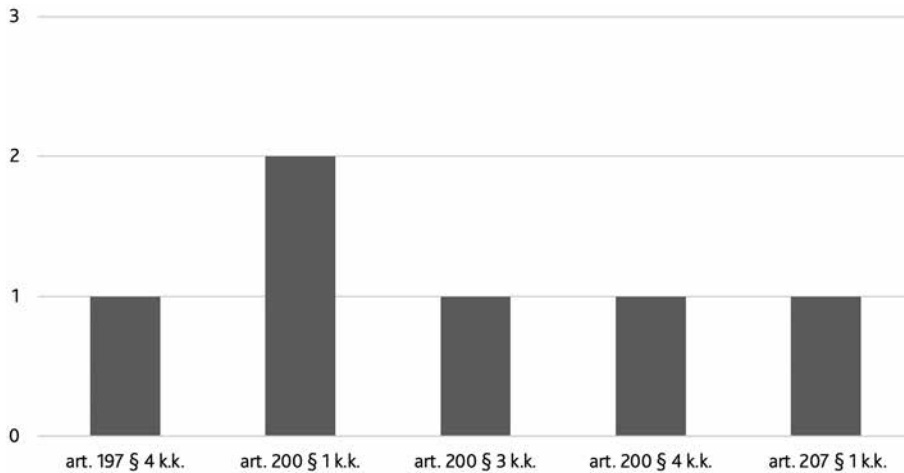
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

Frekwencja na rozprawach w przypadku 90% oskarżonych była pełna, gdyż stawiali się oni na każdej rozprawie. Wynikało to poniekąd z faktu, że byli oni doprowadzani na rozprawę z aresztu, jednak dwóch z nich było objętych dozorem policyjnym, co nie stanowiło przeszkody w stawianiu się na rozprawach. Tylko jeden z oskarżonych nie stawił się na żadnej z rozpraw. W 90% sprawach oskarżony miał obrońcę, w każdym przypadku była to obrona z urzędu. Tylko jeden z oskarżonych nie miał obrońcy w sprawie. Był to wujek jednej z pokrzywdzonych oskarżony o dokonanie względem niej innej czynności seksualnej.

Większość oskarżonych, co stanowi 70% przypadków, składało przed sądem pierwszej instancji wyjaśnienia oraz aktywnie uczestniczyło w postępowaniach. Pozostali, którzy stanowią 30% ogółu, nie składali wyjaśnień i w sposób bierny uczestniczyli w sprawie, dwóch z nich składało wyjaśnienia w postępowaniu przygotowawczym, a jeden takich wyjaśnień odmówił. Połowa wszystkich spraw dotyczyła tylko popełnienia czynu z art. 197 § 3 pkt 3 k.k. W pozostałych przypadkach przedmiotem postępowania był czyn z art. 197 § 3 pkt 3 k.k. w związku z czynami z art. 200 § 1 k.k. (obcowanie płciowe z małoletnim), art. 207 §1 k.k. oraz art. 200 § 3 (prezentowanie treści pornograficznych małoletniemu), art. 200 § 4 k.k. (prezentowanie wykonania czynności seksualnej małoletniemu) oraz art. 197 § 4 k.k. (zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem).

Wykres 6

Dodatkowa kwalifikacja zachowania sprawcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

Udział ofiar przestępstwa zgwałcenia w rozprawach był zależny od tego, czy była to osoba małoletnia czy nie. W przypadku małoletnich sąd starał się nie przesłuchiwać zbyt często małoletnich, ograniczał się do składania jednorazowych zeznań. Zeznania takie odbywały się w przyjaznych pokojach przesłuchań w obecności psychologa, zaś trzy dorosłe kobiety zeznawały przed sądem. Dotyczyło to dwóch spraw, gdzie sprawcami byli synowie ofiar przestępstwa oraz sprawy, w której ojciec zgodnie z zeznaniami w postępowaniu przygotowawczym ofiary miał podejmować

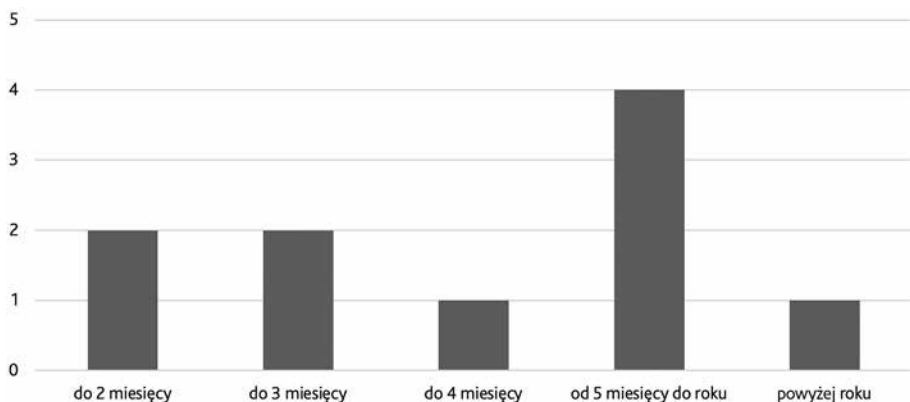
liczne próby dokonania czynu z art. 197 § 3 pkt 3 k.k. Jedna z kobiet, 62-letnia matka oskarżonego, podczas jednej z rozpraw zmieniła zeznania, twierdząc, że stosunek z synem był z jej strony dobrowolny oraz zaprzeczyła zeznaniom z postępowania przygotowawczego, gdzie wskazywała, iż stawiała opór sprawcy. Jednakże z opinii biegłego psychologa wynikało, że kobieta ta ze względu na traumatyczne przeżycie zmienia zeznania, wypiera z psychiki to wydarzenie oraz stara się bagatelizować to, co się stało i pragnie ochronić syna przed odpowiedzialnością karną. W przypadku córki, której ojciec próbował dokonać przestępstwa zgwałcenia w trakcie postępowania przed sądem przestała ona stawiać się na terminach rozpraw, co do pewnego momentu zawsze czyniła. Z zeznań świadków składanych w trakcie rozprawy wynikało, że w trakcie postępowania kobieta ta znalazła partnera, do którego wyprowadziła się za granicę, stąd też zaprzestała udziału w sprawie.

4.4.6. Orzeczenia w sprawie

Orzeczenia kończące postępowanie w pierwszej instancji zapadały średnio od ponad miesiąca, licząc od dnia, w którym odbyła się pierwsza rozprawa w sprawie. Najszybciej zapadł wyrok po upływie 1 miesiąca i 21 dni od dnia pierwszej rozprawy. Najdłuższy czas, jaki upłynął od dnia pierwszej rozprawy do dnia, w którym zapadł wyrok wynosił 1 rok i 22 dni. Tylko w jednej sprawie sąd wydał wyrok uniewinniający, była to sprawa dotycząca wujka, który miał być sprawcą przestępstwa zgwałcenia względem bratanicy. Materiał w sprawie okazał się niewystarczający do wykazania sprawstwa po stronie wujka, a sama ofiara przestępstwa przyznała, że wujek nie dopuścił się względem niej opisanych czynów. Dziewczynka była ofiarą przestępstwa zgwałcenia, ale sprawcą czynu był jej starszy brat. W pozostałych sprawach, stanowiących 90% ogółu, zapadł wyrok skazujący.

Wykres 7

Czas, jaki upłynął od dnia pierwszej rozprawy do dnia, w którym zapadł wyrok w I instancji

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

W przypadku kwalifikacji z kilku przepisów Kodeksu karnego, czyli w przypadku 50% spraw zapadł wyrok łączny. W pozostałych sprawach zapadł wyrok tylko za

czyn z art. 197 § 3 pkt 3 k.k. Kara we wszystkich sprawach, zaliczając orzeczoną karę łączną, mieściła się w granicach od 4 lat pozbawienia wolności do 10 lat pozbawienia wolności. W 30% spraw sąd orzekł wobec sprawcy środek karny w postaci zakazu zbliżania się w określonej odległości oraz zakaz kontaktowania się z pokrzywdzonym. W jednym z postępowań orzeczono wobec oskarżonego nakaz opuszczenia wspólnie zamieszkiwanego mieszkania na okres lat 10, a dotyczyło to sprawy, w której syn zgwałcił 62-letnią matkę. W jednym postępowaniu, obok kary pozbawienia wolności wobec sprawcy, orzeczono nawiązkę na rzecz pokrzywdzonej w wysokości 30 tysięcy złotych. W kolejnej sprawie orzeczono karę pozbawienia wolności na jeden rok w zawieszeniu na okres 5 lat, dodatkowo wobec sprawcy orzeczono karę grzywny w liczbie 100 stawek dziennych po 10 złotych, a dotyczyło to sprawy, w której partner matki zgwałcił jej małoletnią córkę.

Wykres 8

Wysokość kary pozbawienia wolności w wyroku kończącym postępowanie przed sądem I instancji

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

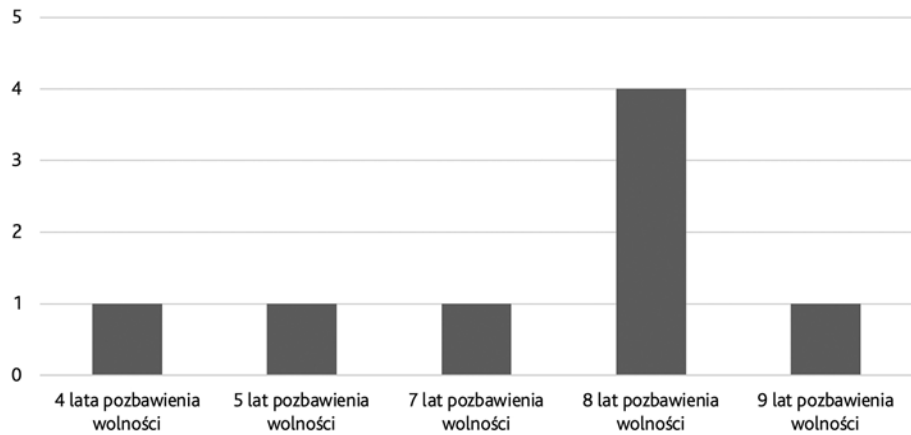
4.4.7. Postępowania odwoławcze

W 80% spraw złożona została apelacja od wyroku sądu I instancji, natomiast w pozostałych sprawach apelacja nie została złożona, gdyż w jednej ze spraw zapadł wyrok niewinniający, z którym zgodził się nawet oskarżyciel publiczny (sprawa niesłusznie oskarżonego wujka pokrzywdzonej, która była ofiarą przestępstwa zgwałcenia dokonanego przez jej starszego brata). W drugiej sprawie oskarżony nie skorzystał z prawa do wniesienia apelacji. W czterech sprawach wyrok został utrzymany w mocy, w pozostałych sprawach został zmieniony opis czynu i tylko w trzech sprawach został zmieniony wymiar kary pozbawienia wolności. Zmiana wymiaru kary pozbawienia wolności dotyczyła kary 10 lat pozbawienia wolności, która została zmieniona na karę 8 lat pozbawienia wolności. Kolejną zmianą była zmiana kary 8 lat pozbawienia wolności na 7 lat pozbawienia wolności. W jednej ze spraw, ze względu na dodatkową kwalifikację działania ze szczególnym okrucieństwem, sąd zwiększył wymiar kary z 6 lat pozbawienia wolności na okres 8 lat

pozbawienia wolności. Tylko w jednej sprawie została złożona kasacja, która została oddalona przez SN. Sąd Najwyższy w przedmiotowej sprawie uznał, że wniesiona kasacja jest oczywiście bezzasadna, bowiem obrońca skazanego wskazywał, iż wyrok wydany względem skazanego jest pozbawiony podstawy, gdyż zgodnie z jego twierdzeniem nie popełnił on zarzucanego mu czynu. W całej sprawie nie było dowodów wskazujących na niewinność sprawcy, wręcz przeciwnie – zeznania świadków i zebrane w sprawie materiały przemawiały na niekorzyść sprawcy. Co ciekawe, sprawca składał również samodzielnie pisma do Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z prośbą o pomoc w sprawie, w których próbował dowieść swojej niewinności. Na każde ze wskazanych pism otrzymywał on odpowiedź, że całe postępowanie sądowe odbyło się w sposób prawidłowy i wskazane dowody w sprawie nie budzą wątpliwości co do jego winy.

Wykres 9

Wymiar kary pozbawienia wolności po uwzględnieniu postępowania przed sądem II instancji

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań aktowych.

5. KONKLUZJE

Ze względu na specyfikę przestępstwa zgwałcenia osoby najbliższej, ofiary tego rodzaju czynów zabronionych powinny być traktowane w sposób szczególny, z uwzględnieniem ciężkich przeżyć, jakich osoby te doznały w wyniku czynu sprawcy. Jak wskazały badania w wyżej wskazanych sprawach, organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości uwzględniały każdorazowo specyfikę przestępstwa zgwałcenia. Małoletnie pokrzywdzone nie były wielokrotnie przesłuchiwane w sprawie, a przesłuchiwanie odbywało się w pokoju do tego przystosowanym. Dodatkowo, od samego początku każdego z postępowań ofierze towarzyszył biegły psycholog.

Osoba sprawcy także w każdej ze spraw korzystała z uprawnień i środków ochrony dla podejrzanych i oskarżonych przewidzianych przez Kodeks postępowania karnego¹⁸, do których należały m.in. korzystanie z pomocy obrońcy czy możliwość

¹⁸ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1575).

odmowy składania wyjaśnień. Wobec sprawców często stosowany był środek zabezpieczający w postaci tymczasowego aresztowania, co było w każdym przypadku uzasadnione ze względu m.in. na fakt, że jako osoby najbliższe zamieszkiwali oni z pokrzywdzonymi. Zarówno organom postępowania przygotowawczego, jak i organom wymiaru sprawiedliwości można zarzucić pewną opieszałość działania i przewlekłość, gdyż w większości spraw zarówno postępowanie przygotowawcze, jak i sądowe trwało stosunkowo długo.

Bardzo istotnym faktem wynikającym z przeprowadzonych badań jest okoliczność, że ofiary bardzo długo nie informują osób zaufanych o tym, że popełniono względem nich czyn zabroniony. Ponadto często dopiero po jakimś czasie zwracają się swoim opiekunom z faktu bycia ofiarą. W przypadku badanych spraw zarówno opiekunowie prawni, jak i opiekunowie w placówkach państwowych reagowali w sposób właściwy, informując od razu służby o możliwości popełnienia przestępstwa. Niestety, w bardzo wielu przypadkach przestępstwo zgwałcenia osoby najbliższej nie zostaje ujawnione ze względu na obawę przed oskarżeniem członka rodziny, a także ze względu na poczucie wstydu osób pokrzywdzonych, wynikające z faktu bycia ofiarami swoich najbliższych. Często oprócz bycia ofiarą w sensie fizycznym, osoby te są ofiarami w sferze życia psychicznego, co także znalazło potwierdzenie w przeprowadzonych badaniach. Ponadto sprawcy przestępstwa zgwałcenia osoby najbliższej wykorzystują przede wszystkim swoją siłę fizyczną i uzależnienie ofiary przestępstwa względem siebie. Każda z pokrzywdzonych w badanych sprawach była bądź kobietą, bądź małoletnią – jednakże każdorazowo była osobą słabszą zarówno w sensie fizycznym, jak i psychicznym od sprawcy. Każdorazowo ofiara stawiała opór sprawcy, nawet w braku jej siły fizycznej w pewnym momencie był to opór bierny. Niestety, wyniki badań potwierdziły, że zgwałcenie osoby najbliższej bywa dokonywane w ramach instytucji czynu ciągłego, co wskazuje, iż trauma ofiary trwa pewien określony czas. Dodatkowo przeprowadzone badania wskazały, że rodziny, w których dochodzi do przestępstwa zgwałcenia osoby najbliższej to rodziny, które nie funkcjonują w sposób właściwy. To miejsca, w których przemoc i alkohol są „towarzyszami codzienności”.

Reasumując powyższe, wciąż istnieje potrzeba uświadamiania społeczeństwa na temat tego, że należy zgłaszać fakt bycia ofiarą przestępstw seksualnych czy przemocy domowej. Mimo aktywnej działalności organizacji społecznych pomagających kobietom czy rodzinom, powinno się dalej popularyzować i rozszerzać tę działalność. Należy podkreślić, że samo przestępstwo zgwałcenia w aspekcie dogmatycznym, jak i związane z tym przestępstwem postępowanie powinny być przedmiotem badań i analiz naukowych, gdyż studia nad tą problematyką mogą pomagać ustalać kierunek zmian w zakresie walki z przestępczością seksualną.

Summary

Adriana Kuligowska, *The Crime Of Raping An Immediate Family Member Or Cohabitee. Selected Legal And Criminological Aspects*

Rape is a crime of interest to both lawyers and criminologists. This study is aimed at a legal analysis of an aggravated form of this offence, namely rape of an immediate family

member or significant other. In addition to a legal analysis, an analysis of court records in selected courts in Poland was also conducted, a summary of which analysis is presented, with an indication of the conclusions.

Keywords: *criminal law, criminology, rape, immediate family members and cohabitants, sexual offences, accused, victim*

Streszczenie

Adriana Kuligowska, Przestępstwo zgwałcenia osoby najbliższej – wybrane aspekty prawnekarne i kryminologiczne

Zgwałcenie jest przestępstwem, które leży w przedmiocie zainteresowań zarówno prawników, jak i kryminologów. Niniejsze opracowanie ma na celu analizę prawną kwalifikowanego typu tego przestępstwa, którym jest zgwałcenie osoby najbliższej. Obok analizy prawnej, przeprowadzono także analizę badań akt sądowych w wybranych sądach w Polsce oraz podsumowano przeprowadzone badania ze wskazaniem na płynące z nich wnioski.

Słowa kluczowe: *prawo karne, kryminologia, zgwałcenie, osoby najbliższe, przestępstwa seksualne, oskarżony, ofiara*

Literatura:

1. Doroszewski W. [red.] *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa 1996–1997.
2. Filar M., *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej* [w:] red. M. Filar, Warszawa 2010.
3. Hałas R., *Struktura przestępstwa* [w:] *Prawo karne*, red. A. Grześkowiak, Warszawa 2017.
4. Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, Warszawa 2018.
5. Leonieni M., Leszczyński J., *Szczególne okrucieństwo jako znamię przestępstwa zgwałcenia*, *Palestra* 1974, nr 4.
6. Mozgawa M., *Kodeks karny. Komentarz*, Lublin 2015.
7. Stefański R.A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
8. Warylewski J., *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2019.
9. Wąsek A., *Współsprawstwo w polskim prawie karnym*, Warszawa 1977.